

УДК 027.021:908+025.17:004

ДОСВІД ОЦИФРУВАННЯ КОЛЕКЦІЇ РІДКІСНИХ І ЦІННИХ КНИГ Т. В'ЯЗЕМСЬКОГО НА КАРАДАЗІ¹²

О.А. Акімова

(Наукова бібліотека Інституту біології південних морів НАН України, м. Севастополь, Україна)

У доповіді розглядаються питання збереження книжкового фонду, оцифрування видань і формування електронного каталога.

Ключові слова: книжкова колекція, рідкісна книга, електронний каталог

В докладе рассматриваются вопросы сохранности книжного фонда, оцифровки изданий и формирования электронного каталога.

Ключевые слова: инновационная деятельность, проект, культурные традиции, туризм, социальное партнерство, историческое наследие

Книжкова колекція доктора медицини Терентія Івановича В'яземського (1857-1914) – одна з небагатьох приватних колекцій дореволюційної Росії, що збереглася до нашого часу. За оцінкою сучасників, це була одна із кращих приватних бібліотек Росії. На Україні – це найбільша колекція, що налічує 35 тисяч книг, із них більше половини – іноземними мовами. З 1907 року книги зберігаються у створеній В'яземським у Криму Карадазької наукової станції (сучасний правонаступник – Карадазький природний заповідник).

Лікар і письменник С.Я. Єлпатьєвський, після відвідин у 1911-1912 рр. маєтку В'яземського, у "Кримських нарисах" (Москва, 1913 р.) так описує бібліотеку: "...там є видання, які розшукувалися Т.І. В'яземським у букіністів по всій Європі; є видання, що коштують 20 тис. франків одне видання. Є повні зібрання мемуарів Лондонської академії наук з 1666 року, з дня заснування...; такі ж зібрання праць Французької академії наук, теж з XVII століття, також сотні томів; там є видання, які є тільки у Флорентійській публічній бібліотеці... Скільки коштує ця бібліотека – сто тисяч, двісті тисяч, мабуть, більше, – я не знаю; але я ніколи не чув про приватну бібліотеку в Росії, подібну до цієї бібліотеки, яка збиралася з такою великою любов'ю..." (Єлпатьєвський, 1913).

У бібліотеці збереглися рідкісні багатотомні видання академії наук: "История Французской королевской академии наук" в 92 томах (1717 - 1793), "Сочинения Шведской королевской академии наук" (1744 - 1776), "Литературные записки Французской королевской академии наук" (1761 - 1773), "Бюллетень Бельгийской королевской академии наук" (1835 - 1850), "Записки Императорской академии наук" (СПб., 1831 - 1837), "Научный бюллетень Императорской академии наук" (СПб., 1837 - 1895) тощо. Широко представлені довідкові видання і словники: унікальний історичний словник "Dictionnaire historique et critique" (Amsterdam, 1734, t.2; 1740, t.4), рідкісний, унікальний "Словарь Академии российской по азбучному порядку расположенный" у 6 томах (СПб., 1806 – 1822), "Толковый словарь живого великорусского языка" Даля (1880 р.), "Настольный словарь для справки по всем отраслям знания" у 3 томах за редакцією Толля тощо.

¹ Співавтори статті: Лапченко В.Ю., Новосьолова Ю.В., Суворов С.Р.

² Доклад на русском языке представлен по адресу:
http://conf.cpic.ru/eva2007/rus/reports/report_1193.html

Особливий інтерес у колекції представляють книги російського цивільного друку: шляхом перегляду de visu, виявлено і описано більше 100 видань. Найбільш примітні такі книжкові скарби: Академическая известия (СПб., 1779-1781, части 1-8); Вальх. Каменное царство (СПб., 1784); Вольф Х. Вольфиянская экспериментальная физика (СПб., 1760, изд. 2); Гофман П.М. Собрание любопытства достойных предметов из царства произрастений... (СПб., 1801); Ежемесячные сочинения к пользе и увеселению служащая (СПб., 1755-1764); Журнал или Поденная записка, блаженныя и вечнодостойныя памяти государя императора Петра Великого... (СПб., 1770, часть 1); Лепехин И.И. Дневныя записки... (СПб., 1771-1805, части 2-4); Новыя ежемесячныя сочинения (СПб., 1786-1796); Паллас П.С. Описание растений Российского государства с их изображениями... (СПб., 1786, часть 1); Соболевский Г.Ф. Санктпетербургская флора... (СПб., 1801-1802, части 1-2); Санктпетербургский журнал (СПб., 1804-1807) тощо.

У колекції є видання, видані обмеженою кількістю примірників. Серед таких цікавий контрольний примірник брошури, виданої в 1834 році друкарнею Московського університету: Значення і межі хімії сьогодні. Публічна лекція, прочитана 27-го травня 1833 року в Імператорській медико-хірургічній академії ординарним професором хімії Родіоном Гейманом. Екземпляр брошури з незначними виправленнями підписаний цензором Іваном Снегирьовим, а на останній, 24 сторінці зберігся запис автора книги: "Виправити, надрукувати на простому папері вісімдесят екземплярів, а на білому петергофському двадцять екземплярів – обгортка на кольоровому крейдяного кольору, а екземплярів десять на білому петергофському".

Ряд видань цивільного друку не значиться у великих бібліотеках України. До таких, зокрема, належать такі книги: Флора Санкт-петербургская и Московская... (СПб., 1818); Крузенштерн І.Ф. Собрание сочинений служащих разбором и изъяснением Атласа южнаго моря (СПб., 1826, часть 2); Головін В.П. Рассуждения о жизни растений (М., 1825); Іакінф (Бачурін). Описание Пекина... (СПб., 1829); Іакінф (Бачурін). Описание Чжунгарии и Восточного Туркестана (СПб., 1829) та інші з численних цінних і рідкісних видань колекції.

У 1999 році Кабінетом Міністрів України ухвалена Програма «Збереження бібліотечних і архівних фондів на 2000-2005 роки». Ця Програма розроблена за рекомендацією Генеральної конференції ЮНЕСКО і спрямована на збереження в Україні бібліотечних і архівних фондів.

З 1992 року ЮНЕСКО розпочала здійснення програми «Пам'ять світу», яку Генеральна конференція 1993 року визнала за важливу складову частину Загальної інформаційної програми. Назва програми спрямована на спільну реалізацію проектів збереження бібліотечних і архівних фондів у різних країнах світу.

У виконання цієї Програми в 2001 році колекційний фонд рідкісних і цінних книг Т. В'яземського визнаний науковим об'єктом, який є національним надбанням України (Постанова Кабінету Міністрів України № 1709 від 19.12.2001). На підставі даного розпорядження ухвалено Постанову президії НАН України № 270 від 20.11.2002 р., яка стала інструкцією для виконання плану заходів щодо роботи з колекцією.

Щорічно Президією НАН України виділяється фінансування згідно із запланованими заходами.

Активізована робота з популяризації фонду. Оpubліковано 6 статей про рідкісний фонд бібліотеки Т. В'яземського. До 100-річчя наукової бібліотеки Т. В'яземського організована виставка рідкісного і цінного фонду. Виданнями бібліотеки цікавляться вчені, діячі культури України та Росії. Серед них: Едвард Радзинський, відомий гуморист Михайло Задорнов, гол. редактор Роман-газети Валерій Ганичев, представники музею «Ермітаж», відомі вчені, члени-кореспонденти НАН України: ентомолог Л.І. Францевич, гідробіолог Г.Є. Шульман, біолог Я.П. Дідух; академік В.А. Топочевський і багато інших. Серед тих, хто цікавляться виданнями, є священнослужителі церкви.

Визначені пріоритетні напрями роботи з Фондом:

1. покращення умов збереження фонду;
2. створення цифрової колекції;
3. ремонт документів;
4. створення електронного каталогу видань фонду.

У рамках завдання покращення умов збереження фонду зроблено ремонт одного з приміщень, придбано стелажі, здійснено ремонт освітлювальної мережі у приміщенні, де зберігається

фонд. На сучасному рівні зроблено ремонт читальної зали: обладнано комп'ютерні місця для читачів, придбано нові меблі, робочий стіл для завідувача бібліотеки.

Придбано устаткування: комп'ютери, сканер, копіювальний апарат для роботи з колекційним фондом Т. В'яземського.

При обговоренні роботи з оцифрування і створення електронного каталогу фонду виконавці проекту зупинилися на рішенні використовувати систему GreenStone (Грінстоун) і скановані графічні файли у форматі *.djvu. Створення електронного каталогу – в програмі ІРБІС.

Система GreenStone – програмне забезпечення для формування фонду електронної бібліотеки (створення електронних колекцій мультимедійних документів).

Можливості, властивості і характеристики:

- міжнародна і багатомовна система (повна підтримка російської мови, російськомовний інтерфейс), поширювана ЮНЕСКО в рамках програми «Інформація для всіх»;
- поширюється за ліцензійною угодою про вільний доступ GNU, тобто повна безкоштовність пакету програм;
- багатоплатформеність, робота під ОС Windows 9x/XP, Linux, Macintosh OS/X;
- простота і швидкість у створенні електронних колекцій, не обмежених за обсягом і кількістю документів;
- різноманітність видів пошуку (у тому числі і повнотекстовий, структурований) і перегляду;
- підтримка різних форматів документів (HTML, MS Word, Excel, PDF, PostScript, Power Point, аудіо-, відеоматеріали);
- гнучкість оформлення і форматування висновку інформації;
- повнофункціональна можливість роботи з колекціями по локальній мережі або мережі Інтернет, публікація колекцій у мережі Інтернет (на Web-сервері) або на CD-ROM;
- Грінстон включено до типового пакету документів ООН для навчання роботи з інформацією.

В Інституті біології південних морів Національної академії наук України (Севастополь) у 2005 році розроблена конфігурація системи Грінстоун для створення електронного фонду рідкісних книг бібліотеки Т. В'яземського. Колекція складається з набору djvu-файлів, що містять у собі скановані копії рідкісних книг. З кожним із таких документів у системі Грінстоун асоціюється набір бібліотечної інформації (метаданих) – стандартна бібліографічна інформація, що описує книгу. За цією інформацією користувач може знайти і тут же переглянути або скопіювати книгу, що цікавить його. В системі Грінстоун передбачено два типи пошуку інформації – пошук за ключовими словами (фразами), що містяться в метаданих і пошук за класифікаторами, що упорядковують за абеткою або ж групують документи за значенням якого-небудь поля метаданих.

Поля метаданих прийняті основні для бібліографічного опису: автор, заголовок, рік видання, місто, видавництво і кількісні характеристики. Якнайповніші описи видань виробляються в програмі ІРБІС, де для опису рідкісних книг розроблена достатня кількість полів.

Класифікатори побудовані за назвою, прізвищем автора, роком видання.

При роботі з електронною бібліотекою Грінстоун для демонстрації книги використовуються графічні файли у форматі *.djvu. Програма Djvu.Pro (або Djvu.Mono) максимально стискає графічні файли у формат *.djvu., підтримуючи при цьому дуже велику кількість початкових розширень (*.tif, *.tiff, *.jpg, *.jpeg, *.bmp, *.pict, *.gif, *.pnm, *.iw44 і т.д.). Для нашої роботи ми використовували початкове розширення *.TIF. Фотографічне зображення сторінки книги ми одержували шляхом її сканування в кольорі з якістю зображення 24 біти з дозволом 300 dpi через програму обробки зображень Adobe Photoshop 7, зберігаючи зображення без стиснення у форматі *.TIF на локальний диск. Надалі ми відкривали потрібну кількість сторінок книги шляхом додавання, через Djvu.Pro, після зберігання пакет сторінок як один файл у форматі *.djvu. Файл у форматі *.djvu додається до бібліотечної колекції шляхом транспортування цього файлу з локального диска під час створення або додавання колекції в додатку «Greenstone digital library».

На 2006-2007 рр. підготовлений план робіт із збереження колекції – досягнута домовленість з Херсонською науковою бібліотекою (Севастополь), співробітники якої є фахівцями з реставрації рідкісних книг, про реставрацію пошкодженої частини колекції Т. В'яземського.

Подальший напрям робіт – повне завершення оцифрування видань, введення видань в програму Грінстоун, формування електронного каталогу фонду в Ірбісі, повна реставрація найбільш

пошкодженої частини фонду, надання доступу до електронних видань і електронного каталогу через Інтернет.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ З ТЕМИ КОЛЕКЦІЇ Т. В'ЯЗЕМЬСЬКОГО

1. Михаленок Д.К., Лапченко В.Ю. Научная библиотека Т.И. Вяземского//Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире: новые технологии и новые формы сотрудничества: Матер. конф. Т. 1 (г. Судак, 6-14 июня 1998 г.) / 5-я Междунар. конф. «Крым 98». – М.: ГПНТБ России, 1998. – С. 366–368.
2. Михаленок Д.К., Лапченко В.Ю. Книги русской гражданской печати в частной коллекции Т.И. Вяземского // Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире: новые технологии и новые формы сотрудничества: Матер. конф. Т. 2 (г. Судак, 1999 г.) / 6-я Междунар. конф. «Крым 99». – М.: ГПНТБ России, 1999. – С. 346–348.
3. Михаленок Д.К., Лапченко В.Ю. Частная библиотека Т.И. Вяземского // Румянцевские чтения: Матер. науч.-практ. конф. «Память России в книжной культуре» (23-25 апреля 2001 г.). – М., 2001 г. – С. 232–236.
4. Михаленок Д.К., Лапченко В.Ю. Научной библиотеке Т.И. Вяземского 100 лет // Карадаг. История, биология, археология (Сборник научных трудов, посвященный 85-летию Карадагской биологической станции им. Т.И. Вяземского). – Симферополь: «СОНАТ», 2001. – С. 37–40.
5. Лапченко В.Ю., Михаленок Д.К. Библиотека Т.И. Вяземского – гордость Карадага // Карадаг. История, геология, ботаника, зоология: Сб. науч. тр. Кн. 1. – Симферополь: «СОНАТ», 2004. – С. 44–52.
6. Лапченко В.Ю. Научная библиотека Карадагского природного заповедника // Путеводитель по Карадагу (в печати).